

УДК 811.161.2'42(091)

Олександр Строкаль, канд. філол. наук, асист.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПОЕТИКА КОЛЬОРОНАЗВ У ТВОРАХ АНАТОЛІЯ МОЙСІЄНКА

Розглянуто особливості функціонування індивідуально-авторських кольороназв у поетичних текстах Анатолія Мойсієнка. Проаналізовано роль художніх образів, пов'язаних із семантикою кольору, у поетичному ідіолокті митця та з'ясовано специфіку індивідуально-авторського словотворення неолексем указанної семантики.

Ключові слова: кольороназва, ідіолокт, концептуальна картина світу, неологізм.

Категорія кольору є однією з основних світоглядних категорій етносу, оскільки тісно пов'язана з уявленнями про першопочаток світу, добро і зло, радість та горе. У концептуальній картині світу колір репрезентований переважно іменниковими номінаціями й безпосередньо взаємодіє з людською оцінкою явищ та асоціативними полями, які їх супроводжують. Саме тому, як зауважує Е. Геллберг, символізм кольору може пронизувати всю систему уявлень [Хелльберг : 5].

Колір, як і кольоровий світ, є психічним і фізіологічним феноменом, потужним засобом впливу на особистість і соціальну свідомість. Деякі кольори сприймаються нейтрально, інші мають багато конотацій. Кожній культурі властиві певні кольорові доміанти як особливі універсальні елементи картини світу [Шулінова : 4], а тому за системою номінацій кольору можна дослідити національне й індивідуальне. Фантазія і почуття породжують індивідуальні образи, у яких відбито характер народу.

Вивчення процесів відображення кольорорецептивних вражень у мові започаткував Аристотель. У сучасній лінгвістиці вказану проблематику розглядають в ідіостилістиці (А. Белий, О. Василевич, Л. Зубова, А. Критенко, В. Москович, Л. Пустовіт, О. Рисак, О. Ставицька), дериватології (О. Дзівак, Н. Клименко), історії мови (Р. Алімпієва, В. Горобець, Є. Тимченко, М. Чікало), психолінгвістиці й етнопсихолінгвістиці (О. Василевич, А. Залевська, Р. Фрумкіна).

У мовознавчій науці останніх років актуальним є дослідження індивідуальної мовної картини світу письменника, яка є комплексом культурно-історичних, суспільно-політичних, індивідуально-психофізіологічних, художньо-виражальних чинників. Одним із засобів трансляції чуттєвої рецепції світу є семантичне поле кольороназв – важливий складник естетичного сприйняття. У контекстуально вжитих номінаціях кольору нерідко переосмислюється пряме номінативне значення, розширюється конотативний спектр, створюються нові модально-аксіологічні та прагматичні значення, збагачується асоціативне значення. Сутність асоціації полягає в тому, що неоднакові сприйняття, подані одночасно чи одне за одним, не знищують взаємно своєї самостійності, а складаються в ціле [Потебня]. Колір може набувати додаткових асоціативно-конотативних значень залежно від сюжету, композиції, авторського задуму, контекстуального оточення. Творячи певний колористичний простір, автор відображає барви рідної для нього природи, увиразнює та доповнює їх. У його мовотворчості номінації не лише відтворюють дійсність, але й передають авторське ставлення до неї.

Відображення колористичної палітри світу в мові митця, за словами Л. Пустовіт, має бути зорієнтованим на пошук таких компонентів, які б підкреслювали несподіваність поетичних асоціацій, були б основою поєднання різнопланових понять, джерелом народження виразного емоційно-оцінного змісту колористичної назви [Дятчук, Пустовіт : 115].

У поезії А. Мойсієнка простежуємо використання ряду образів, асоціативно або прямо пов'язаних із семантикою кольору, притаманною власне українській культурі. Зазначені образи, актуалізуючись у художньому контексті, допомагають авторові змалювати неповторний внутрішній світ ліричного героя як, наприклад, у поезії “Синій вітер у моїм полоні”:

*Синій вітер у моїм полоні
Чи у вітру у полоні я...
Синьовітер-вихор з Оболоні
Враз під себе хмари підім'яв.
Кружельнув над лісом і над містом,
Сизогриво даль підперезав...
Синьовітер – свистом неімлістим!..
Ген над листом – голуба стезя...*

Тільки усміх срібний на долоні,
 Тільки долі срібна течія...
 Синьоперо у небеснім лоні
 Пише липень літечка ім'я.
 Синій вітер у моїм полоні
 Чи у вітру у полоні я... (М.1).

Як бачимо, поетична фабула розгортається на символічному полотні синього кольору *небесного лона*, який усвідомлений ліричним героєм як неодмінний атрибут легкості, спокою і щастя. Про це свідчать контекстуально вживані автором лексеми з виразною позитивною семантикою (*усміх*) і демінутив *літечко*. У розглянутому контексті привертають увагу іменниково-прикметникові неолексеми, у яких першим компонентом є назва кольору. Емоційно забарвлена, проте аксіологічно нейтральна лексема *синьовітер*, посилена складеним новотвором *синьовітер-вихор*, на перший погляд, покликана не лише візуалізувати внутрішній стан ліричного героя та супровідні йому явища природи, але й створити образ потужного вітру-буревію, на що вказує лексема-складник *вихор* і вербатив на позначення характеру його діяльності *підім'яв*. Однак авторові вдається створити оказіональний контекст, у якому образ *сизогривого* вихору символізує не стан неспокою, збурення чи переживань ліричного героя, а навпаки – стан легкості, невагомості. Посилений новотвором *синьоперо*, він викликає у свідомості читача асоціації з Метерлінковим синім птахом.

Лексеми, які містять компонент на позначення синього (індивідуально-авторське *синьота*), блакитного (*блакитनावий*), білого (*вітер-білокопитець*), срібного (*сріблodoц*), багряного (*багряно-сумний*) і золотого (*сонцезлоть*) кольорів, в ідіолекті митця беруть участь у візуалізації горішньої сфери часпросторового континууму картини світу ліричного героя – неба. Як зауважує О. Черевченко, образ неба з його реаліями – зорями, хмарами, місяцем – є стилістично й естетично вагомим елементом поетичної мови А. Мойсієнка [Черевченко: 143], порівняймо: (*Де небо між віт – синьота синьотою...*; або: *На таці світанку – / Сонце, / Крізь блакитнаве жабо / Туману* (М.2)). Досить часто митець використовує лексеми на позначення синього та білого кольорів, описуючи небо та пов'язані з ним явища й ознаки, створюючи настроєвий ефект легкості, невимушеності, надії.

Зокрема, у рядках *Синя грива / Ігрово / Над білим огирем... / Біла хмарка чуприни / Ось-ось ізлине / З тім'ячка батькового / У синю даль* (М.₂) персоніфікація об'єктів, пов'язаних із небом, дозволяє автору поетично змалювати стан юності із супровідними їй атрибутами, для посилення яких він додатково використовує іменники з демінутивними суфіксами *хмар-к-а, тім'ячко* [т'їмі-ачк-о].

Здебільшого лексеми з кольористичною семантикою покликані передати стан ліричного героя, для якого небо то *Господнє* та *голубине*, то *журавлине* і *вхмарене до сліз*. Наприклад, у поезії “*Неділя вербна...*” образ *Господнього неба* в поєднанні з кольоропозначенням *срібна* та неологізмом *тихоплин* бере участь у створенні медитативної настроєвості, відчуття ранкової гармонії зі світом (*І ця незайманість ранкова, / І тихоплин ріки у даль, / І хмарки срібна пектораль – / За виднокрай... За видноколо* (М.₂)), де ширший поетичний контекст уточнює причину вказаного стану – *Неділя вербна... На пуантах / Вербових котиків весна... / Господнє небо і Десна...* (М.₂).

Для ліричного героя А. Мойсієнка протилежним до відчуття благодатного спокою є почуття суму, усвідомлення плину життя, які також експлікуються через зазначений образ. Проте небо в поета постає вже не цнотливо-мрійливим, а сповненим сліз, дощу, печалі, наприклад: ... *А вже пора й додому править віз. / Стояло небо, вхмарене до сліз* (М.₂). Досить показовим є те, що змінюється й характер контекстуальних оцінних маркерів кольорів. У поетичному контексті традиційно позитивні *срібний* і *черлений* набувають негативних конотацій: неологізм *сріблодоц* та ад'єктив *черлений* посилюють почуття суму ліричного героя у зображеннях явищ природи (*Рушник черлений осінь гаптувала / Сріблодоцем*).

У поезії “*Із Трахтемирівського циклу*” сум ліричного героя має дещо іншу природу. Для героя плин часу набуває героїчних *багряно-сумних* масштабів: це вже не просто рефлексії, а сум за славою покоління, за героїчним козацьким минулим. Не випадково автор використовує лексему *багрянний*. Це кольоропозначення символізує не лише захід сонця, але й захід слави, величі й влади, порівняймо: *Столице козацька, це ж де твої стяги, / Хоругв переможних яса? / Що рівна зеніту – козацька відвага / Призахідним сонцем звиса. / Агей, лиш багряно-сумні небосхили / Про давню годину ячать... / Столице козацька, де взять мені сили*

/ Ту славу спочатку почать? (М.1). Слава минувшини у свідомості ліричного героя тісно пов'язана з образами сонця, неба, а також степу. Сонце й небо в поезії актуалізовані не лише шляхом прямих номінацій. Сонце слави пов'язане з уявленнями про золотий колір, що репрезентують новотвори *сонцевіть* та *сонцезлоть*; небо для ліричного героя – то *блакить*, яка *втіша* й *болить* (*Тільки слава над степом віковним стоїть – / Золота, як вісонь. / Із глибин-праглибин нам оця сонцевіть – / І пекуча яса, і ясна сонцезлоть, – / І блакиттю струмить, і втіша, і болить* (М.1)).

Світ поезії А. Мойсієнка багатогранний і різновекторний, він не обмежується чи-то сферою сакрального, вищого, надлегкого, майже невагомого, чи-то мрійливо-медитативною заобрійністю. Зокрема, поруч із *білою хмаркою чуприни* його ліричний герой може споглядати, як *Ніч-ящірка / Лапи темноти / Волочить міжстрав'ям* (М.2). Указана художньо-образна універсальність митця накладає відбиток і на особливості слововживання. Це стосується також кольороназв.

Поруч із номінаціями світлих і яскравих кольорів у текстах поета поширені лексеми, які позначають кольори темні чи невиразні. Природно, що зазначені одиниці митець використовує здебільшого для зображення негативних подій і станів природи, які художньо передають настроєвість ліричного героя.

Особливе місце посідають одиниці на позначення чорного кольору, з-поміж яких представлено узуальні та індивідуально-авторські похідні, які передають безпосередньо внутрішній стан героя (*чорногруддя*), стан довілля (*чорнорінь*) і вводять яскраві художні образи (*чорноворон-птах*).

Стан душі ліричного героя опосередковано представлено через художні образи в кожному поетичному тексті, однак у деяких випадках ліричний герой сам є об'єктом рефлексії як, наприклад, у таких рядках: *І перший сніг – ні радощів, ні втіхи / На чорногруддя дум моїх і днів. / Нудні поради і слова нудні... / І лихом не розрадити вже лиха* (М.1), або ж *Дощі навкисні / На золотому ватмані осені... / Розлінують долю мою / Неприкаяну і невкоськану / В чорно-біло і чорно-боляче / На золотому ватмані осені* (М.2). Якщо в першому контексті аналізовані одиниці змальовують стан зневіри й розчарування ліричного героя, то в другому яскраво зображають його осінню меланхолійність, створюючи образ дощової та сльотавої пори року.

Уводячи в контекст складні індивідуально-авторські номінації, структурними компонентами яких є твірні основи ад'єктивів-кольороназв і субстантивів, що мають відповідні атрибути, митець створює образ деструктивно-депресивного часопростору. Аналізовані одиниці номінують переважно об'єкти довкілля та фаунореалії, порівняймо:

*І давній спогад, і душа в снігах...
І над джерельцем юної відлиги
Ще кричє люто **чорноворон-птах**.
Він в тих снігах положе **чорнокрилля**,
І **чорнорінню** вже лежать сніги -
Над ярій гнів і юну хіть Ярила.
Криничний журавель своє "куги"
Сховав на денце, під торішню кригу,
І вже не полетіти навіть в снах...
Сніги лежать, неначе печеніги.
Ах, ці сніги, цей **чорносніжний** прах –
На помисли... на злети... на чепіги...
В снігах Чернігів, і душа в снігах (М.₂).*

Як бачимо, індивідуально-авторські неолексеми допомагають поетові створити образ незворотного плину часу, який осмислений ліричним героєм як невблаганний і *лютий чорноворон-птах*. Названий складений новотвір, ужитий поруч із ад'єктивно-субстантивним дериватом *чорнорінь*, дає змогу простежити особливості концептуальної картини світу ліричного героя, у якій з образами *безмежної блакиті* та *синього птаха* співвідносяться світоглядні опозити – *чорнорінь* і *чорноворон*. Посилює "патогенність" зображуваного топосу й образ *чорносніжного праху*.

Образ життєвих незгод у свідомості ліричного героя також корелює із образами осені, падолисту, зав'юги, паморозі: *Аби у паморозь імлисту / Не впасти ниць в німу задуху... / І тільки друга треба, друга, Щоб вистоять. І всоте вистоять – / Над сиву скруху недолугу, / Над скруту, люту, як терпуг, Над завірюхи і зав'юги, / Над всі наруги із наруг... (М.₁)*. У цитованому уривку помітним є посилення художнього вияву вищеназваних образів атрибутивними одиницями *імлиста*, *сива*, *люта*, що експлікують сприйняття героєм життєвих незгод і печалей, які в його свідомості асоціюються із сірим кольором (ад'єктив *сива*).

Отже, аналіз творів А. Мойсієнка свідчить, що вжиті в них індивідуально-авторські та узуальні лексеми на позначення кольорів і їхніх відтінків не лише зображають атрибути реалій дійсності та внутрішній стан ліричного героя. Концептуальна картина світу ліричного героя поезій А. Мойсієнка має біполярний характер, репрезентований номінаціями на позначення яскравих і темних кольорів. Останні відтворюють загальнолюдські космологічні уявлення про світ як світ добра і зла, чорного й білого, світ “інь” та “янь”. Однак у мовній картині світу автора вказана світова модель має дещо оказіональний характер. З огляду на особливості номінації та вживання кольороназв можна стверджувати, що всесвіт ліричного героя більше синьо-блакитно-золотаво-чорний, ніж традиційний білий і чорний, оскільки це світ щастя й смутку, відтінків і півтонів, світ, який важко убити в традиційне біло-чорне полотно.

ДЖЕРЕЛА

- М.₁ – Мойсієнко А. К. Нові поезії. – Париж ; Львів ; Цвікау : ЗЕРНА, 2000.
М.₂ – Мойсієнко А. К. З чернігівських садів: нові сонети і верлібри, поезії і переклади. – Умань : РВЦ “Софія”, 2008.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дятчук В. В. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови / В. В. Дятчук, Л. О. Пустовіт. – К. : Наук. думка, 1983.
2. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – Киев : СИНТО, 1993.
3. Хельберг Е. Ф. Цветовая триада в народной традиции / Е. Ф. Хельберг // Литературный процесс: внутренние законы и внешние воздействия. Труды по русской и славянской филологии. Литературоведение : учен. записки Тартуского ун-та. – Тарту, 1990. – Вып. 897. – С. 5–14.
4. Черевченко О. Оригінальний світ поета (зі спостережень над поетичним ідіостилем Анатолія Мойсієнка) / О. Черевченко // Світ мови: поетика текстових структур: наук. зб. на пошану професора Анатолія Мойсієнка ; за ред. М. Зимомрі. – К. ; Дрогобич : Посвіт, 2009. – С. 140–146.
5. Шулінова Л. В. Словесна поетика Лесі Українки (поетизація семантики кольору) : дис. ... канд. філол. наук / Л. В. Шулінова. – К., 1999.

REFERENCES

1. Diatchuk V.V., Pustovit L.O. (1983) Semantychna struktura i funktsionuvannia leksyky ukrainsoi literaturnoi movy [Semantic structure and functioning of the vocabulary of the Ukrainian literary language]. Kyiv: Naukova dumka, 156 p. (in Ukrainian).
2. Potebnya A.A. (1993) Myisl i yazyik [Thought and language]. Kiev: SINTO, 192 p. (in Russian).

3. Hellberg E.F. (1990) Tsvetovaya triada v narodnoy traditsii [*Color triad in the folk tradition*]. Literaturnyyi protsess: vnutrennie zakony i vneshnie vozdeystviya. Trudy po russkoy i slavyanskoy filologii [*Literary process: internal laws and external influences. Works on Russian and Slavic philology*]. Tartu, vol. 897, pp. 5-14 (in Russian).

4. Cherevchenko O. (2009) Oryhinalnyi svit poeta (zi sposterezhen nad poetychnym idiostylem Anatoliia Moisiienka) [*The original world of the poet (from the observations of Anatoliy Moisienko's poetic idiosyle)*]. Svit movy: poetyka tekstovykh struktur [*World of language: poetics of text structures: Collected papers in honor of Professor Anatoly Moisienko*]. Kyiv-Drohobych: Posvit, pp. 140-146 (in Ukrainian).

5. Shulinova L.V. (1999) Slovesna poetyka Lesi Ukrainky (poetyzatsiia semantky koloru) [*Lesya Ukrainka's poetics (poeticism of semantics of color)*] (PhD Thesis), Kyiv, 1999, 247 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії 05.03.18

Olexandr Strokal, Candidate of Philology, Assist.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

Poetics of color names in Anatolii Moisiienko's creativity

The article is devoted to the analysis of individual and author's features of the use of color names in Anatolii Moisiienko's poetic idiolect. The color category is one of the basic components of ethnoculture, since it's closely connected with the individuals' ideas about the original cause of the universe, good and evil, joy and sorrow. Color is a psychic and physiological phenomenon, a means of influencing the personality and social consciousness. Each culture has its own color dominants, which are special universal elements of the world picture.

Color nominations are effective markers that can be used to study national and individual characteristics, since fantasy and feelings produce the emergence of individual images that reflect the character of the nation. The color designations receive additional associative-connnotative semantics in the poetic text. They take part in the creation of bright poetic images, in the transfer of the inner state of the lyrical hero by the author, in the depiction of a particular artistic space. These nominations reflect the conceptual picture of the world of the lyric hero through the linguistic picture of the world.

The conducted research has shown that the conceptual picture of the world of the Anatolii Moisiienko's lyric hero has a bipolar character, which is represented by words denoting bright and dark colors. These colors represent the universal notions of the world of good and evil, white and black. But the author's feature is that the world of the lyrical hero is represented not only in black or white. In poetry, the author uses the names blue, blue, golden and black.

The words that denote the first three colors have a positive or neutral connotation. Poetic contexts with the component "black" help the poet to convey the inner state of the lyric hero (fatigue, apathy) or negative developments.

Author's neologisms with the above component also take part in creating poetic image of time.

Using the above words helps the author create a special artistic world, full of bright colors and expression.

Key words: color names, idiolect, conceptual picture of the world, neologism.